

مقاله پژوهشی: انتظارات امامین انقلاب اسلامی از قاضی در جمهوری اسلامی ایران

مجید زین‌الدینی^۱، حمیدرضا نادری^۲

تاریخ دریافت: ۹۹/۱۱/۰۱

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۲/۱۲

چکیده

قاضی اهمیت و تأثیر بسیار زیادی در اصلاح امور جامعه دارد. در نتیجه منصب قضاوت یکی از ارزشمندترین و در عین حال خطرناک‌ترین مناصب اجتماعی است؛ در نظام حقوقی اسلام نیز مسئولیت خطیر و دشواری برای قاضی قرار داده شده است. کاری به این سترگی نیازمند ویژگی‌ها و خصوصیات است که در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته است. تحقیق پیش‌رو از نظر هدف، کاربردی و از جنبه ماهیت، آمیخته است و با استفاده از روش تحلیل مضمون (تماتیک) کلیه بیانات و مکتوبات امام خمینی^(ره) از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۷ و امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) از سال ۱۳۶۷ تا ۱۳۹۹ مورد مطالعه قرار گرفته و بر اساس نتایج تحقیق انتظارات ولی فقیه از قاضی در سه بُعد شناسایی شده است.

بُعد اعتقادی؛ شامل متقی، زاهد، مخلص، صالح، توکل به خدا، مجاهدت و صراط مستقیم است.
بُعد اخلاقی؛ شامل رفتار اسلامی، متواضع، شجاع، سالم، صدیق، وجدان کاری، شریف، پاک‌دامن، قانع و بلندنظری است.

بُعد حرفه‌ای؛ شامل عادل، قانون‌مدار، دقت عمل، تسریع در رسیدگی، استقلال رأی، غلبه بر احساسات، مدافع مظلوم، قاطعیت، مسئولیت‌پذیر، عالم به قضا، کارآمد، پشتکار، منظم، انقلابی، امین و باور به خود است.

کلید واژه‌ها: قضاوت، قاضی، قوه قضائیه، امام خمینی^(ره)، امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی).

۱. نویسنده مسئول، استادیار دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی،

drzeineddini@gmail.com

۲. استادیار دانشکده علوم و فنون فارابی

مقدمه

بشر موجودی اجتماعی است، ولی نوع فکر و عمل همه افراد بشر یکسان نیست. به ناچار در درگیری‌ها یا اختلاف سلیقه‌ها، داوری و محاکمه ضرورت می‌یابد. در جوامع انسانی، همواره حدی از تعارض وجود دارد که سبب بالندگی و پویایی جامعه می‌شود، ولی اگر تعارض از مرز خود فراتر رفت، به‌عنوان آسیب بزرگ اجتماعی، ضربه‌های مهلکی بر پیکر اجتماع وارد می‌سازد. از این رو، لازم است که همواره افرادی در پست‌ها و موقعیت‌های گوناگون، تعارض‌های بیمارگونه و آسیب‌زا را در جامعه، شناسایی و آن‌ها را فوری حل کنند.

یکی از شغل‌هایی که می‌تواند در این زمینه مؤثر و راه‌گشا باشد، قضاوت است. در هر حکومتی، قاضی و قوه قضائیه و قضاوت عادلانه از جایگاه بالا و اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. قاضی، مجری قانون و حافظ عدالت است.

در اسلام به امر خطیر قضاوت، اهمیت ویژه‌ای داده شده و شغل قاضی از حرفه‌های بسیار مهم و حساس جامعه به شمار آمده است. به همین جهت دین مبین اسلام برای رفع مشکلات و گرفتاری‌های اجتماعی، وجود افراد باصلاحیت و شایسته را در امر قضاوت ضروری می‌داند. در قرآن کریم آیات بسیاری در مورد جلالت و عظمت منصب قضاوت وجود دارد که اکثر آن‌ها دلالت صریح دارد بر اینکه این مقام را خداوند متعال به پیغمبران و صالحان موهبت فرموده است. خداوند به حضرت داوود می‌فرماید: «يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَكُلَّا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ» ای داوود ما تو را در زمین خلیفه [و جانشین] گردانیدیم، پس میان مردم به حق داوری کن و زنهار از هوس پیروی مکن که تو را از راه خدا به در کند (سوره مبارکه ص، آیه ۲۶).

رسول خدا (صلی الله علیه و آله وسلم) به قاضیان سفارش می‌کند: «مَنْ ابْتُلِيَ بِالْقَضَاءِ بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ فَلْيُعِدِلْ بَيْنَهُمْ فِي لَحْظَةٍ وَإِشَارَتِهِ وَمَقْعَدِهِ وَمَجْلِسِهِ؛ هر که به داوری کردن میان مسلمانان مبتلا شود، باید در نگاه‌ها و اشاره کردن‌ها و جای نشستن و نحوه نشستن خود نسبت به آن‌ها به یکسان رفتار کند» (متقی هندی، ۱۴۱۹ ق، بی‌جا). **امام صادق (علیه السلام) در**

خصوص اهمیت جایگاه قاضی می‌فرماید: «خَيْرُ النَّاسِ قُضَاءُ الْحَقِّ؛ بهترین مردم کسانی هستند که به حق قضاوت کنند.» (همان، ج ۱۰۴: ۲۶۶).

امام خمینی^(ه) در آثار خود بارها بر اهمیت قضاوت از جهت ارتباط آن با جان و مال و آبرو و حقوق همه‌جانبه انسان‌ها، تأکید ورزیده است (صحیفه امام، ج ۱۲: ۲۱۲؛ همان ج ۱۰: ۲۷۰؛ همان ج ۱۳: ۱۱۲). مقام معظم رهبری نیز همواره در مناسبت‌ها و احکام انتصاب رؤسای قوه قضائیه بر اهمیت مسئولیت خطیر قاضی و لزوم رعایت موازین شرعی و قانونی در صدور رأی توسط قضات تأکید نموده‌اند. به‌عنوان نمونه در حکم انتصاب رئیس قوه قضائیه، ضمن مطالبه اجرای سند تحول قوه قضائیه از آیت‌الله رئیسی خواستند موارد زیر که به نحوی در ربط با قاضی است و متضمن اجرای سند مذکور است را در رأس برنامه‌های خود قرار دهند: مردمی بودن، انقلابی بودن، ضد فساد بودن، سلامت قضات و پاک‌دامن آنان از هرگونه فساد، گسترش عدل و احیای حقوق عامه، عدم ملاحظه افراد در برخورد قضایی و در ادامه اشاره داشتند که این موجب اعتماد مردم و دلگرمی آنان به قوه قضائیه در حوادث و منازعات خواهد شد (۱۳۹۷/۱۲/۱۶).

اهمیت منصب قضا در مقدمه قانون اساسی نیز بازتاب یافته است: مسئله قضا در رابطه با پاسداری از حقوق مردم در خط حرکت اسلامی، به‌منظور پیشگیری از انحرافات موضعی در درون امت اسلامی امری است حیاتی، از این‌رو ایجاد سیستم قضایی بر پایه عدل اسلامی و متشکل از قضات عادل و آشنا به ضوابط دقیق دینی، پیش‌بینی شده است، این نظام به دلیل حساسیت بنیادی و دقت در مکتبی بودن آن لازم است به دور از هر نوع رابطه و مناسبات ناسالم باشد (تارنمای مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۴۰۰). حساسیت قضا از اینجا ناشی می‌شود که می‌بایست حدود الهی را جاری کنند که لازمه‌اش فهم و درک مقررات و موازین شرعی و قدرت تطبیق فروع بر اصول است.

در جمهوری اسلامی ایران جامعه انتظار دارد رفتار و کردار قضات منطبق با آموزه‌های اسلامی باشد و احکام عادلانه صادر شود. در نتیجه پرداختن به این موضوع و تبیین ابعاد مختلف قاضی بر اساس بیانات و مکتوبات امامین انقلاب اسلامی که هم بر موازین اسلامی

مسلط هستند و هم محیط و اقتضائات جمهوری اسلامی ایران را به‌خوبی می‌شناسند، دوچندان می‌گردد.

در راستای نیل به موارد یادشده اهداف و سؤال‌هایی طرح گردیده است:

هدف کلی: شناسایی انتظارات امامین انقلاب اسلامی از قاضی در جمهوری اسلامی ایران است.

اهداف فرعی:

۱. شناسایی انتظارات امامین انقلاب اسلامی از قاضی در بُعد اعتقادی
  ۲. شناسایی انتظارات امامین انقلاب اسلامی از قاضی در بُعد اخلاقی
  ۳. شناسایی انتظارات امامین انقلاب اسلامی از قاضی در بُعد حرفه‌ای
- متناظر با اهداف فوق سؤال‌هایی نیز در نظر گرفته شده است.

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

پیشینه پژوهش

در بررسی به‌عمل‌آمده، محققان داخلی از قبیل محمد یعقوبی زرندینی و همکاران (۱۳۹۸)، مرتضی مقتدائی (۱۳۷۶)، عیسی کشوری (۱۳۷۷)، عبدالله سرگل‌زائی شریفی (۱۳۷۹)، محمدعلی خورسندیان (۱۳۸۲)، سید یوسف حسینی (۱۳۸۲)، جواد طهماسبی (۱۳۹۰)، علی فرخی‌نیا (فرخ‌شه) و همکاران (۱۳۹۱)، مباحثی همچون، زمینه‌های ساختاری وقوع جرائم قضایی قضات ایران، علم قاضی در حقوق اسلامی، حجیت علم قاضی، قوه قضائیه، لزوم و راهکارهای تعالی کیفیت علمی قضات، بررسی حجیت علم قاضی در فقه و حقوق ایران، حق انتخاب قاضی، فرایند نظارت انتظامی بر رفتار قضات و مبنای، روش و جایگاه استدلال قضایی را مورد بررسی قرار داده‌اند.

محققان داخلی بخشی از جنبه حرفه‌ای قاضی را مورد بررسی قرار داده‌اند. درحالی‌که

مقاله پیش‌رو علاوه بر بُعد حرفه‌ای به ابعاد اعتقادی و اخلاقی قاضی نیز پرداخته است.

وجه تمایز تحقیق حاضر این است که با اتخاذ رویکردی جدید، با استفاده از روش تحلیل مضمون، بر مبنای اندیشه‌های امامین انقلاب اسلامی که برگرفته از آموزه‌های

اسلامی است، بر اساس اسناد دست اول ضمن گردآوری اطلاعات دقیق، ابزارهایی واقعی تری از ابعاد قاضی در قوه قضائیه را شناسایی نموده است، ولی از تحقیقات انجام شده برای نیل به حساسیت نظری و تقویت ادبیات تحقیق بهره‌برداری شده است. در ضمن به علت عدم تطبیق و قرابت؛ ایدئولوژی و مقتضیات محیطی، پژوهش‌های خارجی مورد بررسی قرار نگرفته‌اند.

مفهوم‌شناسی

معنای لغوی: قضا مشتق از قضی، یقضی و اسم فاعل آن، قاضی است.

قضا با مد و گاه با قصر، در اصل به معنای فیصله دادن به امر است، قولی باشد یا فعلی، از خداوند باشد یا از بشر، قضا را قضا نامیدند به علت اینکه قاضی به واسطه فیصله دادن، امر را تمام می‌کند. قاضی به معنای حکم‌کننده است، یعنی کسی که میان مردم حکومت کند و در مورد اختلافات و نزاع، فصل خصومت نماید (ابن منظور، ۱۳۷۶ ق، ج ۱۵: ۱۸۶).

معنای اصطلاحی: قاضی در اصطلاح فقه، کسی است که میان مردم حکومت کند و در مورد اختلاف و نزاع، فصل خصومت نماید (معین، ۱۳۹۱، ج ۲).

قضا در اصطلاح فقهای امامیه عبارت است از: «ولایت بر حکم شرعاً برای کسی که دارای اهلیت و شایستگی فتوا پیرامون جزئیات قوانین شرعی است، درباره اشخاص معینی از مردم در زمینه اثبات و استیفای حقوق برای آن‌ها که مستحق و سزاوار آند...» (شهید ثانی، ۱۳۱۴ ق، ج ۲). صاحب جواهر می‌گوید: «شاید مراد فقها از ذکر واژه «ولایت» در تعریف قضا - با اینکه می‌دانیم قضا عبارت از ولایت نیست - بیان این واقعیت است که قضاوت صحیح مرتبه‌ای از مراتب ولایت بوده و شاخه‌ای از شجره ریاست عامه‌ای است که برای پیامبر^(ص) و جانشینان معصوم آن حضرت^(علیهم‌السلام) مقرر گردیده است» (نجفی، ۱۳۹۲، ج ۴: ۹). قضاوت از جمله واجبات شرعی است؛ چون نظام نوع انسانی و نگهداری جامعه بشری متوقف بر قضاوت صحیح و عادلانه است و از آنجا که ظلم و ستم در اجتماع انسانی پیش خواهد آمد، جامعه ناگزیر از حاکمی است که داد مظلوم را از ظالم بگیرد. پس مراد فقها از ولایت در تعریف قضا، اعم از این است که از جانب

خداوند متعال باشد یا معصومین (علیهم‌السلام) یا واجدان شرایط قضا که مأذون از جانب امام (ع) هستند (شهید ثانی، ۱۳۱۴ ق، ج ۲).

امام خمینی قضاوت را این‌گونه تعریف کرده است: «و آن [قضاوت] حکم نمودن بین مردم است جهت رفع تنازع بین آنان، با شرایطی که می‌آید» (تحریر الوسیله، ج ۲: ۴۳۱؛ صحیفه امام، ج ۱۲: ۲۱۲).

مفهوم قاضی

قاضی به معنای حکم‌کننده است، یعنی کسی که میان مردم حکومت می‌کند و در مورد اختلافات و نزاع فصل خصومت می‌کند و به‌واسطه فیصله دادن و اینکه امر را تمام می‌کند، او را قاضی می‌نامند. قضا در معانی مختلفی استعمال شده است از جمله:

۱- تمام کردن: در آیه «فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَىٰ الْأَجَلَ...» (سوره مبارکه قصص، آیه ۲۸)

۲- خلق کردن: در آیه «فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ...» (سوره مبارکه فصلت، آیه ۱۲)

قاضی در منابع فقهی و حقوقی، بر دو قسم است: قاضی «منصوب» و قاضی «منتخب» که در اصطلاح قاضی «تحکیم» نامیده می‌شود (تارنمای امور فرهنگی قوه قضائیه، ۱۴۰۰).

قاضی منصوب از سوی امام معصوم (ع) به قضاوت برگزیده می‌شود. نصب اشخاص برای قضاوت به دو صورت می‌باشد: بعضی به نصب خاص، (برای قضاوت بر مردم یک منطقه) و بعضی دیگر به نصب عام، برای قضاوت منصوب می‌شوند. در حال حاضر که عصر غیبت است، تمام قضات بر اساس نصب عام قضاوت می‌کنند.

قاضی تحکیم، قاضی تحکیم کسی است که طرفین دعوا به قضاوت وی راضی باشند و بایستی دارای همه شرایط یادشده باشد، مگر نصب ابتدایی از ناحیه امام (ع) خواه نصب عام یا خاص (پایگاه اطلاع‌رسانی امور فرهنگی قوه قضائیه، ۱۴۰۰).

اهمیت مقام قضا در اسلام

قضاوت در آیین اسلام از اهمیت و عظمت خاصی برخوردار است. در بسیاری از آیات خداوند متعال و نیز در سنت به اهمیت و عظمت آن اشاره شده است و روایات، ارزش آن را به‌خوبی ترسیم نموده‌اند که در ادامه به آن‌ها اشاره خواهیم کرد.

اهمیت مقام قضا از دیدگاه قرآن

خداوند متعال در خصوص اهمیت قضا در قرآن کریم می‌فرماید:

• «وَأَنِ احْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ...؛ میان مردم حکم کن و پیرو خواهش‌های آنان مباش و از آن‌ها برحذر باش که مبدا ایشان تو را از آنچه به تو وحی شده و از داوری به حق، باز دارند و گمراهت سازند» (سوره مبارکه مائده، آیه ۴۹).

• «يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ...؛ ای داود ما تو را در زمین خلیفه قرار دادیم، پس میان مردم به حق حکم کن!...» (سوره مبارکه ص، آیه ۲۶)

اهمیت مسئله قضا در اسلام تا آن درجه است که حتی به اراده شخص پیامبر و‌اگذار نگردیده است، بلکه ایشان موظف است در کار قضاوت پیرو ارشادات الهی و مجری حق و عدالت باشد.

اهمیت مقام قضا از دیدگاه سنت

اسحاق بن عمار از امام صادق (ع) چنین نقل می‌کند: قال امیر المؤمنین (ع): «لَشُرَيْحٍ يَا شُرَيْحُ قَدْ جَلَسْتَ مَجْلِسًا لَا يَجْلِسُهُ (ماجلسه) إِلَّا نَبِيٌّ أَوْ وَصِيٌّ نَبِيٍّ أَوْ شَقِيٍّ؛ ای شریح: تو بر مقام و منصبی قرار گرفته‌ای که جز نبی یا وصی نبی و یا شقی کسی بر آن قرار نمی‌گیرد» (حر عاملی، ۱۴۱۶ ق، ج ۱۸: ۷-۶).

مستفاد از این روایت این است که کرسی قضاوت محل جلوس پیامبر و اوصیای وی - ائمه معصومین (علیهم‌السلام) - و قضاوت از مناصب مختص آنان می‌باشد و بدیهی است که می‌توانند آن را به هر که واجد شرایط و اهلیت قضاوت باشد، واگذار نمایند.

پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «لِسَانَ الْقَاضِي بَيْنَ الْجَمْرَتَيْنِ مِنْ نَارٍ حَتَّى يَقْضِيَ بَيْنَ النَّاسِ فَإِنَّمَا إِلَى الْجَنَّةِ وَإِنَّمَا إِلَى النَّارِ؛ زبان قاضی در میان دو شعله آتش قرار گرفته تا اینکه میان مردم داوری کند. پس (چنانچه عادلانه حکم کند) جایگاهش یا در بهشت است یا (اگر ستم کند) در جهنم» (مجلسی، ۱۳۶۳، ج ۲۴: ۶).

امیر مؤمنان^(ع) در عهدنامه جاوید خود به مالک اشتر، ویژگی‌های یک قاضی خوب را چنین بیان می‌فرماید: «برای قضاوت در میان مردم بهترین را برگزین؛ کسی که از عهده قضاوت برآید و اصحاب دعوا نتوانند نظر خود را بر او تحمیل کنند و چون به خطای خود آگاه شود از آن بازگردد، نه آنکه بر اشتباه خود پافشاری نماید، طمع‌کار نباشد و در مواضع شک درنگ کند تا حقیقت برایش کشف شود، حجت و دلیل را بیش از همه فراگیرد و در کشف حقیقت از همه بردبارتر باشد و وقتی که حقیقت روشن شد، از همه قاطع‌تر باشد. همین که موضوع را تشخیص داد در صدور حکم تأخیر نورزد و از ستایش دیگران گمراه نگردد. عده این‌گونه افراد اندک است» (فیض‌الاسلام اصفهانی، ۱۳۶۸، نامه ۵۳: ۱۰۰۹-۱۰۱۰)

از روایات وارده از اهل بیت^(علیهم‌السلام) درمی‌یابیم که مسئولیت قضا بسیار عظیم و خطیر است و هر فردی نمی‌تواند تصدی مقام قضاوت و داوری را به عهده گیرد و درباره اموال و نفوس و اعراض و نوامیس بندگان خدا قضاوت کند، بلکه علما و فقهای پرهیزکار و صالحان متقی می‌توانند این مقام خطیر و پرمسئولیت را احراز نموده و به حق قضاوت کنند.

حکم تصدی مقام قضا

فقهای شیعه، از جمله شیخ طوسی، شهید ثانی و سایر فقها بر این عقیده‌اند که قضاوت واجب کفایی است؛ زیرا نظام نوع انسانی متوقف بر مسئله قضاوت است و حاکم وظیفه دارد که ظلم را ریشه‌کن کند و حق مظلوم را از ظالم بگیرد و حقوق مردم را به نحو احسن به آن‌ها برگرداند.

ابن ادریس حلی می‌گوید: قضاوت در میان مسلمین جایز و گاهی واجب است و در صورتی که شرایط و وجوب قضاوت تحقق پیدا نکند، یعنی قضاوت متعددی که اهلیت برای قضاوت دارند، موجود باشند، مستحب است (ابن ادریس، ۱۴۲۸، ج ۲: ۱۵۲).

قضاوت برای کسانی که صلاحیت چنین مقامی را دارند واجب کفایی است؛ البته در صورتی که امام معصوم^(ع) اشخاصی را معین نکرده باشد که در این صورت بر آن اشخاص

قضاوت واجب عینی است (شهید ثانی، ج ۳: ۶۲) و اگر امام^(ع) از چنین اشخاصی مطلع نبود، بر آن‌ها لازم است خود را به محضر مقدس امام^(ع) معرفی و طلب نصب کنند.

بنابراین قضاوت و دادرسی در زمان حضور معصوم^(ع) بر فقها واجب کفایی است و گاه بر آن‌ها تعین پیدا می‌کند؛ اما در صورت غیبت امام^(ع) به مقتضای عمومات نصب بر واجدان شرایط قضاوت لازم است. عده‌ای از فقها، لزوم قضاوت را از امور حسبیه می‌دانند و آن اموری است که شارع حکیم، نسبت به اهمال آن‌ها راضی نبوده، بلکه تحققشان، مرضی او خواهد بود و قضاوت نیز از اموری است که نظام نوع انسانی متوقف بر آن است و تعطیل بردار نیست. در تمام اعصار، نظام نوع انسانی به گسترش عدالت نیاز دارد، پس قضاوت و دادرسی و ریشه‌کن کردن ظلم از جامعه در تمام اعصار باید انجام گردد و این از وظایف فقیه جامع شرایط است.

ویژگی‌های قاضی در فقه اسلام

۱. بلوغ: اولین ویژگی برای قاضی، بلوغ است و اکثر فقها یکی از شرایط قاضی را بلوغ می‌دانند و در کلامشان به این شرط تصریح نموده و نسبت به چنین شرطی ادعای اجماع کرده‌اند؛ البته در کلام اکثر متقدمان از فقها، این شرط وجود ندارد بلکه آنچه آن‌ها به آن تصریح نموده‌اند عبارت از کمال است؛ در نتیجه اگر بگوییم که مراد آن‌ها از کمال، بلوغ و رشد است، در این صورت تمام فقها (متقدمان و متأخران) در این ویژگی متفق‌القول هستند و این شرط برای قاضی مسلم می‌گردد.
۲. عقل: دومین ویژگی مسلم برای قاضی، عقل است که تمام فقها آن را برای قاضی لازم و ضروری می‌دانند؛ در نتیجه حکم دیوانه صحیح و نافذ نیست. در اصل مسئله هیچ‌گونه اختلافی وجود ندارد، اما در مورد افرادی که گاه در حالت صحت و سلامتی به سر می‌برند و گاه در حالت جنون (مجنون ادواری) اختلاف نظر وجود دارد. عده‌ای قضاوت این افراد را در حالت صحت و سلامتی، نافذ و صحیح می‌دانند؛ اما عده‌ای دیگر از فقها قضاوت این افراد را چه در حالت صحت و سلامتی و چه در حالت جنون صحیح و نافذ نمی‌دانند.

۳. ایمان: یکی دیگر از ویژگی‌های قاضی، ایمان است. به این معنا که قاضی باید دوازده‌امامی باشد؛ در نتیجه قضاوت کافر و فاسق نافذ نیست.
۴. عدالت: یکی از شرایط قاضی، عدالت است و اکثر قریب به اتفاق فقها، متذکر این شرط شده‌اند.
۵. طهارت مولد: طهارت مولد، در اصطلاح فقه و در میان فقها به همان معنایی است که اهل لغت در کتب لغت ذکر کرده‌اند؛ یعنی حلال‌زاده باشد.
۶. علم (اجتهاد): یکی دیگر از شرایط قاضی، علم است و مراد فقها از علم، اجتهاد است، همان‌طور که بعضی از فقها به آن تصریح نموده‌اند.
۷. ذکورت: هفتمین شرط، از شرایط قاضی، ذکورت است. معنای ذکورت، در اصطلاح فقه و در میان فقها به معنای مرد بودن است؛ بنابراین اعتبار شرط ذکورت در قاضی، به این معناست که قاضی زن نباشد، بلکه مرد باشد. این شرط نیز به‌مانند بعضی دیگر از شرایط در میان متأخران شهرت یافته است؛ اما عده‌ای از متقدمان چنین شرطی را ذکر نکرده‌اند.
۸. کتابت: کتابت، یعنی قاضی قادر به ثبت و نوشتن دعاوی و قضایای طرح‌شده باشد.
۹. حریت: شرط دیگر حریت است، یعنی قاضی عبد و برده نباشد؛ زیرا قضاوت از مناصب عظیم است و بر چنین منصبی تنها کسی می‌تواند بنشیند که آزاد و صاحب‌اختیار باشد.
۱۰. بصر: شرط دیگر بصر است؛ به این معنا که قاضی نابینا نباشد، بلکه از نیروی بینایی برخوردار باشد؛ زیرا مشاهده طرفین دعوی برای قاضی ضروری است تا بتواند بین آن‌ها حکم کند (تارنمای شبکه اجتماعی حقوق‌دانان، ۱۴۰۰).

صفات قاضی از نظر امام خمینی (ره)

برخی صفات قاضی از منظر امام خمینی (قدس سره) عبارت‌اند از:

۱. در نظر داشتن خدا: «به شما آقایان قضات عرض می‌کنم که خدا را در نظر داشته

باشید در باب قضا» (۱۳۶۲/۸/۲۹).

۲. **قاطعیّت:** «قاضی باید آدم قاطعی باشد که در دو طرف قضیه قاطعیّت داشته باشد» (۱۳۶۱/۵/۲۵).
۳. **استقلال قاضی:** «قاضی نباید تحت تأثیر کسی باشد. قاضی، آزاد است و باید در محیط آزاد عمل بکند» (۱۳۵۸/۷/۲۰).
۴. **رعایت موازین شرعی:** «قضات محترم شرع، باید موازین را با کمال دقت عمل کنند و خدای نخواستہ یک وقت برخلاف موازین اسلامی واقع نشود» (۱۳۶۱/۵/۳۱).
۵. **عدم تأثیرپذیری از احساسات:** «قاضی اگر چنانچه در حال غضب باشد، نباید حکم بدهد. برای اینکه حکم در حال غضب حکمی است که از منشأ عقلی و شرعی صادر نمی‌شود» (۱۳۶۰/۳/۶).
۶. **امانت‌داری:** «قاضی‌های محترم دادرها و سایر جاها، کسانی که متکفل قضا یا بازرسی هستند، در هر جا که هستند، این‌ها باید امین باشند و ان‌شاءالله هستند» (۱۳۶۱/۱۰/۲۶).
۷. **دانستن علم قضا، عدالت و تقوای محوری در قضاوت:** «قضاوت حق اشخاص دانشمندی است که قضاوت اسلامی را بدانند، عدالت داشته باشند، تقوا داشته باشند» (صحیفه نور).
۸. **اتقان کاری:** «قضات محترم شرع، باید موازین را با کمال دقت عمل کنند و خدای نخواستہ یک وقت برخلاف موازین اسلامی واقع نشود» (۱۳۶۱/۵/۳۱).
۹. **خدمتگزاری:** «باید توجه بکنند قضات به اینکه این‌ها خدمتگزار هستند» (۱۳۶۱/۵/۲۵).
۱۰. **تسریع در رسیدگی:** «قضات محترم سعی کنند مردم را بی‌جهت معطل نمایند و هرچه زودتر به کار آنان رسیدگی نمایند» (۱۳۶۲/۱۱/۲۲).
۱۱. **اتقان کاری، عطف و قاطعیّت:** «سعی کنند با کمال دقت و مهربانی و قاطعیّت با تمام افراد مواجه گردند، تا مردم از آنان راضی گردند که رضایت مردم رضایت خداوند را به دنبال دارد» (همان).

ویژگی‌های قاضی از منظر امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)

برخی از ویژگی‌های قاضی در بیانات و مکتوبات مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) عبارت‌اند از:

۱. **قاطعیت و پاکدامنی:** «قوه قضائیه با استفاده از کارشناسان و قضات قاطع و پاک‌دامن، مجرم و خائن و عناصر آلوده را از سر راه تعالی کشور بردارد» (۱۳۸۰/۲/۱۰).

۲. **انقلابی، شجاعت، مؤمن:** «بحمدالله قضات متدین، شجاع، انقلابی و مؤمن در دستگاه قضایی ما فراوان‌اند» (۱۳۷۱/۱۰/۲۳).

۳. **شرافت، پاک‌دامن و مؤمن:** «خوشبختانه شما از مسئول عالم، دانا، هوشمند و مجموعه بسیار خوبی از قضات شریف، پاک‌دامن، عناصر مؤمن در قوه قضائیه برخوردار هستید» (۱۳۸۴/۴/۰۷).

«احساس عزت و شرافت در قاضی، سد محکمی در برابر انگیزه‌ها و عوامل نفوذ و انحراف است» (۹۸/۱۲/۱۶).

۴. **رعایت موازین شرعی:** «قاضی در اجرای حکم الهی، منتظر دستور کسی و منتهی از نهی کسی نشود؛ چون حکم الهی است» (۱۳۶۸/۶/۲۰).

۵. **تسریع در رسیدگی و اتقان کاری:** «دو چیز، در دستگاه قضایی اهمیت دارد و برای یک قاضی هم می‌تواند حقیقتاً هدف کارش باشد: یکی سرعت و دیگری اتقان است» (۱۳۶۹/۴/۴).

۶. **مؤمن، شجاع و خدمتگزار:** «اخلاص فراوان خودم را باید به قضات مؤمن و شجاع و خدوم و کارآمد عرض کنم» (۱۳۶۹/۴/۴).

۷. **وزانت علمی، اخلاقی و تقوا:** «همیشه جامعه قضات در یک کشور، جزو مجموعه‌های وزین و عالی‌قدر و برخوردار از وزانت‌های علمی و اخلاقی و تقوایی هستند» (۱۳۷۰/۴/۵).

۸. پاک‌دامن، سالم، شجاع و استقلال قضایی: «من خودم قضاتی را می‌شناختم و می‌شناسم که پاک‌دامن، سالم، بی‌عیب، شجاع و تأثیرناپذیر از خیلی از مقامات آن زمان بودند» (همان).

۹. شجاع، باوجدان و عادل: «قاضی شجاع و باوجدان و عدالت‌پیشه، در همه جای دنیا هست و ما نباید حقوق انسان‌های گوناگون را حتی در کلام و حکایت، تضییع کنیم» (۱۳۷۴/۴/۷).

۱۰. امانت‌دار، پاک‌دامن و باتقوا: «بحمدالله در این قوه، شخصیت‌های روحانی برجسته، قضات عالی‌رتبه امین، پاک‌دامن و پارسا وجود دارند» (۱۳۷۷/۴/۷).

۱۱. دانستن علم قضا، مراقبت از خود و اتقان حکم: «قاضی وقتی از دانش لازم برخوردار است و مراقب کار خود و حکم خود هم هست، باید جوری باشد که همان وقتی که این حکم صادر شد، حاضر باشد آن را در معرض دید همه کارشناس‌ها و متخصصین قرار بدهد و بتواند از حکم خودش دفاع کند. اتقان حکم باید این‌جور باشد» (۹۱/۴/۷).

وظایف قوه قضائیه در قانون اساسی

با توجه به اهمیت قوه قضائیه در ارکان نظام جمهوری اسلامی ایران، در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران فصل یازدهم مشتمل بر ۱۹ اصل به این قوه اختصاص داده شده است. در این مجال به وظایف این قوه در قانون اساسی بسنده می‌شود.

اصل یک‌صد و پنجاه و ششم: قوه قضائیه قوه‌ای است مستقل که پشتیبان حقوق فردی و اجتماعی و مسئول تحقق بخشیدن به عدالت و عهده‌دار وظایف زیر است:

۱. رسیدگی و صدور حکم در مورد تظلمات، تعدیات، شکایات، حل و فصل دعاوی و رفع خصومات و اخذ تصمیم و اقدام لازم در آن قسمت از امور حسبیه که قانون معین می‌کند.

۲. احیای حقوق عامه و گسترش عدل و آزادی‌های مشروع.

۳. نظارت بر حسن اجرای قوانین.

۴. کشف جرم و تعقیب مجازات و تعزیر مجرمین و اجرای حدود و مقررات مدون جزایی اسلام.

۵. اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم و اصلاح مجرمین.

روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر از نظر هدف؛ کاربردی و از نظر روش آمیخته است. جامعه آماری پژوهش در دو حوزه در نظر گرفته شده است. در بخش اول، متمرکز بر موضوع تحقیق، کلیه بیانات و مکتوبات فرامین امام خمینی^(ره) و امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) که به صورت تمام‌شمار مورد بررسی قرار گرفته و از بین آن‌ها گزاره‌ها انتخاب شده است. در بخش دوم، برای نظرسنجی در مرحله تحلیل مضمون، با عنایت به ویژگی‌های مورد نیاز (از قبیل: آشنایی با بیانات و مکتوبات بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران و مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، آشنایی با روش تحقیق کیفی تحلیل مضمون، برخورداری از دست‌کم ۲۰ سال سابقه خدمت و آشنایی با وظایف و مأموریت قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران) تعداد ۱۳ نفر از خبرگان به شیوه تمام‌شمار گزینش شده‌اند. اطلاعات مورد نیاز در این تحقیق با روش کتابخانه‌ای با استفاده از ابزارهای فیش‌برداری، کتاب‌های علمی و تخصصی، مقالات علمی و پژوهشی و روش میدانی با ابزار پرسشنامه جمع‌آوری شده‌اند. قلمرو موضوعی پژوهش، معطوف به موضوع تحقیق است. قلمرو زمانی، معطوف به سال‌های ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۹ است و قلمرو مکانی شامل، قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران، سازمان‌ها و ادارات تابعه است.

به دلایل زیر روایی پژوهش محقق شده است:

- در طی تحقیق، هم‌زمان با جمع‌آوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل به صورت رفت و برگشتی به دفعات انجام شده است.
- رسیدن به اشباع نظری با احصاء؛ ۳۰۲ مضمون پایه اولیه، ۴۹ مضمون پایه ثانویه، سه مضمون سازمان‌دهنده و یک مضمون فراگیر.

- ارجاع تحلیل مضمون به تعداد ۱۳ نفر از خبرگان و اعمال نظرهای اصلاحی آنان در فرایند تجزیه و تحلیل.
- با تأکید بر پایبندی به پایایی، برای دستیابی به آن با استفاده از چهار معیار معروف پارکر و رافی^۱ (۱۹۹۷)، به شرح تأیید گردیده‌اند:
- برای سنجش معیار تطبیق، مطابق روند انجام گرفته، مضامین سازمان‌دهنده از داده‌های بررسی شده، تولید شده‌اند.
- برای قابلیت فهم کردن، مضامین سازمان‌دهنده به شکلی نظام‌مند به هم مرتبط شده‌اند و میان آن‌ها پیوندهای مفهومی برقرار شده تا مضمون فراگیر به وسیله آن‌ها استخراج شوند.
- برای قابلیت تعمیم بودن، سعی شد تا ساختار پژوهش بر اساس بیانات و مکتوبات امام خمینی^(ره) و امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) شکل گیرد.
- کنترل فرایند، به دلایل زیر می‌توان اطمینان حاصل کرد که داده‌های جمع‌آوری شده، منتج به ارائه مضمون فراگیر شده است:
  - اتصال یا تطبیق روشنی بین مضمون فراگیر و داده‌های خام وجود دارد.
  - گسترش دامنه جمع‌آوری داده‌ها، از سال ۱۳۵۷ تا سال ۱۳۹۹.
  - یافته‌ها بر اساس مطالعه متون واقعی (دست اول) احصاء شده است.
  - نیل به اشباع مضمون فراگیر (کفایت نظری) در اثر رفت و برگشت‌های مختلف.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز در دو بخش صورت گرفته است. در بخش اول با استفاده از روش تحلیل مضمون؛ هم‌زمان با گردآوری داده‌ها، تجزیه و تحلیل از طریق کدگذاری انجام شده است. در کدگذاری اقدام به احصای مضامین پایه اولیه، مضامین پایه ثانویه، مضامین سازمان‌دهنده و مضمون فراگیر از متون گردید و به‌طور دائم، به متون بیانات و مکتوبات مراجعه شد و برخی از مضامین حذف یا مضامین جدیدی اضافه شده‌اند. کدگذاری از

طریق درک مفهوم یک پیشامد و انتخاب یک نام (برچسب) برای آن و از طریق فن مقایسه مستمر انجام می‌شود. در واقع فرایند تحلیلی است که از طریق آن، مضامین سازمان‌دهنده و مضمون فراگیر شناسایی می‌شوند. این روش به صورت رفت و برگشتی آن‌قدر ادامه یافت تا اشباع نظری حاصل گردید.

با عنایت به توضیحات اخیر به این ترتیب تعداد ۳۰۲ مضمون پایه اولیه (به‌منظور رعایت حجم مقاله مضامین پایه اولیه تکراری حذف‌شده و در مقاله حاضر ۱۱۷ مورد ارائه شده)، ۴۹ مضمون پایه ثانویه، سه مضمون سازمان‌دهنده و یک مضمون فراگیر ایجاد و شناسایی گردید. برای اینکه قابلیت ارجاع‌دهی به شیوه‌ای سریع و سهل فراهم شود و مشخص شدن نسبت مضامین با متون منتخب، از نشانگر شش‌رقمی استفاده شده است. در جدول شماره ۱ نحوه به‌کارگیری نشانگرهای اختصاری تحقیق نشان داده شده است:

جدول شماره ۱: نشانگرهای اختصاری منابع تحقیق

نوع نشانگر	معنای نشانگر	اعداد نشانگر
شش‌رقمی	دو رقم اول نمایانگر سال ایراد بیانات	اعداد ۵۷ تا ۹۳
	دو رقم دوم نمایانگر ماه ایراد بیانات	اعداد ۰۱ تا ۱۲
	دو رقم سوم نمایانگر روز ایراد بیانات	اعداد ۰۱ تا ۳۱

مثالی از نحوه تحلیل مضمون (تماتیک) در جدول زیر آورده شده است:

جدول شماره ۲: مثال تحلیل مضمون

متن منتخب	مضمون پایه اولیه	مضمون پایه ثانویه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
قاضی نباید تحت تأثیر کسی باشد (۱۳۵۸/۷/۲۰).	عدم تأثیرپذیری	استقلال رأی	بُعد حرفه‌ای قاضی	ابعاد قاضی

در بخش دوم برای اعتبارسنجی تحلیل مضمون و افزایش روایی تحقیق با استفاده از آمار توصیفی شامل جدول توزیع فراوانی، ارزش وزنی، میانگین و رتبه‌بندی به تحلیل جامعه خبرگان پرداخته شد.

الف. تجزیه و تحلیل توصیفی ویژگی‌های جامعه خبرگان

برای افزایش روایی و اعتبار و کاهش میزان خطا در مرحله تحلیل مضمون از نظرات خبرگان مرتبط با موضوع و تحقیق بهره‌برداری گردید. به همین منظور برای انتخاب مناسب‌ترین مضامین پایه اولیه، مضامین پایه ثانویه، مضامین سازمان‌دهنده و مضمون فراگیر پرسشنامه بین صاحب‌نظران توزیع گردید و به روش دلفی اصلاحات لازم به عمل آمد.

پس از وزن‌دهی و اولویت‌بندی معیارهای انتخاب جامعه خبرگان (به ترتیب: آشنایی با بیانات و مکتوبات بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران و مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی))، آشنایی با روش تحقیق کیفی تحلیل مضمون، برخورداری از دست‌کم ۲۰ سال سابقه خدمت و آشنایی با وظایف و مأموریت قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران) تعداد ۱۳ نفر از خبرگان به شیوه گزینشی انتخاب گردیدند. در ادامه به تجزیه و تحلیل توصیفی ویژگی‌های جامعه خبرگان پرداخته شده است.

جمع‌بندی آماری ویژگی‌های جامعه خبرگان در جدول شماره ۳ ارائه شده است.

جدول شماره ۳: جمع‌بندی آماری ویژگی‌های جامعه خبرگان

رتبه نفرات	سؤال	ارزش وزنی سؤال ۱	ارزش وزنی سؤال ۲	ارزش وزنی سؤال ۳	ارزش وزنی سؤال ۴	میانگین ارزش وزنی
نفر اول		۵	۴	۵	۵	۴/۷۵
نفر ششم		۳	۵	۵	۴	۴/۲۵
نفر دوم		۵	۵	۵	۴	۴/۷۵
نفر هفتم		۳	۵	۵	۴	۴/۲۵
نفر هشتم		۳	۵	۵	۴	۴/۲۵
نفر نهم		۴	۴	۵	۴	۴/۲۵
نفر سوم		۵	۴	۵	۴	۴/۵
نفر چهارم		۵	۴	۵	۴	۴/۵
نفر پنجم		۵	۴	۵	۴	۴/۵
نفر دهم		۵	۳	۵	۴	۴/۲۵
نفر سیزدهم		۳	۴	۵	۲	۳/۵
نفر دوازدهم		۴	۳	۵	۳	۳/۷۵
نفر یازدهم		۳	۵	۵	۳	۴

تفسیر: میانگین میانگین‌ها (۴/۲۶) مبین این واقعیت است که صاحب‌نظران منتخب از شایستگی لازم برای این تحقیق برخوردار هستند. این موضوع به روایی و اعتبار تحقیق صحه می‌گذارد.

ب. تجزیه و تحلیل سایر داده‌ها

به علت کثرت حجم متن‌های منتخب و تعدد مضامین پایه اولیه در ادامه فقط به خلاصه نحوه ارتباط مضامین پایه اولیه، مضامین پایه ثانویه، مضامین سازمان‌دهنده و مضمون فراگیر (ابعاد قاضی) بسنده شده و مضامین پایه اولیه تکراری حذف شده است.

۱- **بُعد اعتقادی:** به علت ازدیاد مضامین پایه اولیه، خلاصه تحلیل مضمون سازمان‌دهنده «بُعد اعتقادی» در جدول شماره ۴ ارائه شده است:

جدول شماره ۴: خلاصه تحلیل مضمون سازمان‌دهنده «بُعد اعتقادی»

مضامین پایه ثانویه	مضامین پایه اولیه	نشانگر	ردیف
مؤمن	مؤمن	۶۸۰۵۲۴	۱.
	متدین و مؤمن	۷۱۱۰۲۳	۲.
	واجد شرایط اسلامی	۶۱۰۹۲۴	۳.
متقی	تقوا	۸۱۰۴۰۵	۴.
	دور کردن هوا و هوس	۷۹۱۲۲۶	۵.
	به‌کارگیری توش و توان معنوی عظیم	۷۳۰۵۲۳	۶.
	برخوردار از وزانت‌های تقوایی	۷۰۰۴۰۵	۷.
	داشتن تقوا	۸۹۰۴۰۷	۸.
	به‌شدت خداترس هستند و عالمانه و بدون ملاحظه قضاوت می‌کنند	۹۶۰۴۱۲	۹.
	کندن دندان خیلی از خوشی‌های دنیا	۶۹۰۴۰۴	۱۰.
زاهد	پارسا	۷۴۰۴۰۷	۱۱.
	اخلاص	۸۱۰۴۰۵	۱۲.
مخلص	کار برای خدا	۶۲۰۸۲۹	۱۳.

ردیف	نشاتگر	مضامین پایه اولیه	مضامین پایه ثانویه
۱۴.	۷۴۰۴۰۷	بی‌سروصدا کار کردن	
۱۵.	۷۰۰۵۲۳	لزوم برای خدا کار کردن وقت قضاوت	
۱۶.	۶۱۱۰۱۹	خدمت برای خدا و اسلام	
۱۷.	۶۲۰۱۰۱	صالح	صالح
۱۸.	۷۰۰۴۰۵	صالح	
۱۹.	۵۹۰۳۲۷	در نظر گرفتن خداوند	
۲۰.	۷۰۰۵۲۳	لزوم یاد خدا بودن وقت قضاوت	در نظر داشتن خدا
۲۱.	۶۵۰۸۱۸	خداوند تعالی را حاضر و ناظر بدانید	
۲۲.	۵۸۰۷۲۰	خدا را ناظر ببیند	
۲۳.	۶۴۰۵۰۸	عدم وابستگی به غیر خدا	توکل به خدا
۲۴.	۸۶۰۹۱۴	توکل به خدا	
۲۵.	۸۰۰۴۰۷	مجاهدت	مجاهدت
۲۶.	۶۳۱۱۲۲	صراط مستقیم	صراط مستقیم
۲۷.	۶۱۱۰۲۶	حرکت در مسیر خداوند	
۲۸.	۶۹۰۴۰۴	لزوم تلاش برای رضای خدا	رضای الهی
۲۹.	۶۱۰۵۲۵	رعایت مصالح عمومی اسلام	حفظ وجهه اسلام
۳۰.	۶۰۱۲۱۷	حفظ حیثیت اسلام	
۳۱.	۶۰۱۲۱۷	حفظ حیثیت روحانیت	
۳۲.	۶۹۰۴۰۴	لزوم حفظ حیثیت روحانیت	

جدول بالا حاکی از آن است که مضمون سازمان‌دهنده «بُعد اعتقادی قاضی» دارای حداقل ۳۲ مضمون پایه اولیه و ۱۱ مضمون پایه ثانویه است. مضامین پایه ثانویه شامل مؤمن، متقی، زاهد، مخلص، صالح، در نظر داشتن خدا، توکل به خدا، مجاهدت، صراط مستقیم، رضای الهی و حفظ وجهه اسلام است.

۲- بُعد اخلاقی: به علت ازدیاد مضامین پایه اولیه، خلاصه تحلیل مضمون

سازمان‌دهنده «بُعد اخلاقی» در جدول شماره ۵ نمایش داده شده است:

جدول شماره ۵: خلاصه تحلیل مضمون سازمان‌دهنده «بُعد اخلاقی»

ردیف	نشاتگر	مضامین پایه اولیه	مضامین پایه ثانویه
۱.	۶۸۰۴۰۷	برخورد با مردم برادرانه	رفتار اسلامی
۲.	۵۸۰۴۰۸	لزوم برخورد سالم با همه	
۳.	۶۴۰۵۰۸	توأم بودن علم با تذهیب اخلاقی	
۴.	۶۱۰۵۲۵	برخورد انسانی با مظلوم و ظالم	
۵.	۶۲۰۱۲۱	با کمال مهربانی با تمام افراد مواجه گردند	
۶.	۶۸۰۴۰۷	تواضع	متواضع
۷.	۸۹۰۴۰۷	شجاع	شجاع
۸.	۷۱۱۰۲۳	شجاعت اخلاقی	
۹.	۸۰۰۴۰۷	شجاعت	
۱۰.	۶۸۰۵۲۴	غیور	
۱۱.	۵۹۰۱۰۱	معرفی سربچی‌کنندگان از دستورات الهی به مردم	
۱۲.	۷۰۰۴۰۵	سالم و بی‌عیب	سالم
۱۳.	۶۸۰۹۱۵	پابندی به سلامت در قضاوت	
۱۴.	۶۰۱۲۱۷	عدم وجود نقطه‌ضعف	
۱۵.	۷۴۰۴۰۷	صداقت	صدیق
۱۶.	۶۲۰۱۲۱	قاضی در صورت اشتباه حکم را برگشت دهد	
۱۷.	۸۲۰۴۰۷	باوجدان	وجدان کاری
۱۸.	۸۰۰۴۰۷	قضاوت باوجدان	
۱۹.	۷۴۰۴۰۷	باوجدان	
۲۰.	۸۲۰۴۰۷	شریف	شرافت
۲۱.	۹۱۰۴۰۷	شرافت	
۲۲.	۸۴۰۴۰۷	شریف	
۲۳.	۷۴۰۴۰۷	پاک	پاک‌دامن
۲۴.	۹۱۰۴۰۷	پاک‌دامن	
۲۵.	۷۴۰۴۰۷	پاک‌دامنی	
۲۶.	۸۱۰۴۰۵	طهارت	
۲۷.	۷۴۰۴۰۷	بدون هیچ طمعی کار کردن	قانع
۲۸.	۶۹۰۴۰۴	بلندنظری	بلندنظر

جدول بالا بیانگر این است که مضمون سازمان‌دهنده «بُعد اخلاقی قاضی» دارای حداقل ۲۸ مضمون پایه اولیه و ۱۰ مضمون پایه ثانویه است. مضامین پایه ثانویه عبارت از رفتار اسلامی، متواضع، شجاع، سالم، صدیق، وجدان کاری، شریف، پاک‌دامن، قانع و بلندنظری است.

۳- بُعد حرفه‌ای: به علت ازدیاد مضامین پایه اولیه، خلاصه تحلیل مضمون سازمان‌دهنده «بُعد حرفه‌ای» در جدول شماره ۶ ارائه شده است:

جدول شماره ۶: خلاصه تحلیل مضمون سازمان‌دهنده «بُعد حرفه‌ای»

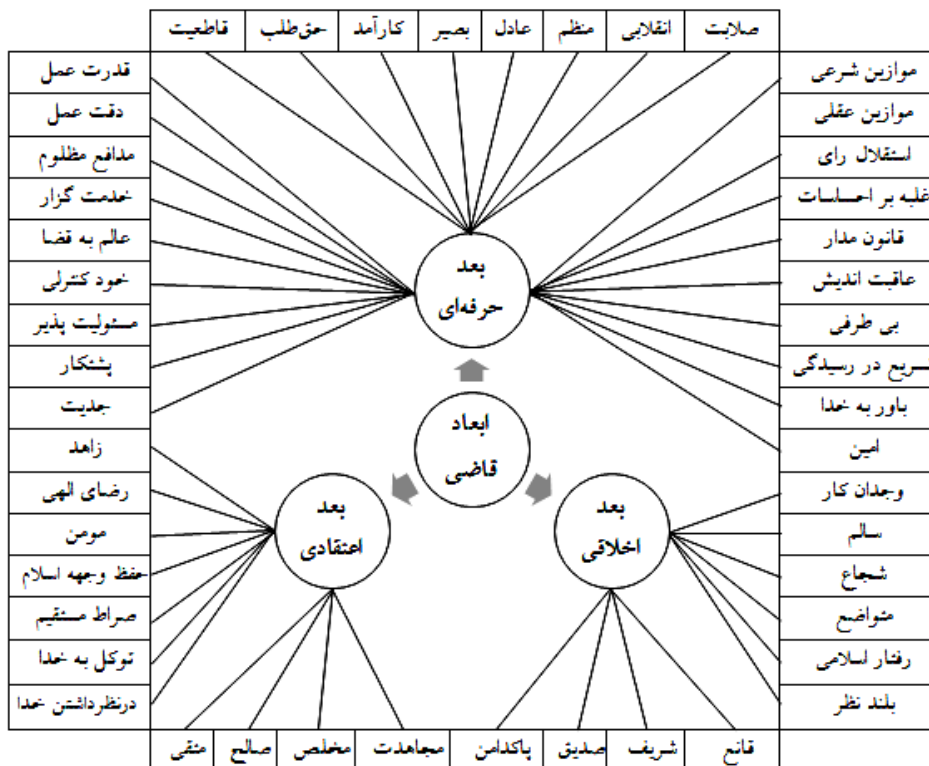
ردیف	نشانگر	مضامین پایه اولیه	مضامین پایه ثانویه
۱.	۸۱۰۹۰۷	رعایت عدالت در حرف زدن	عادل
۲.	۸۱۰۹۰۷	رعایت عدالت در قضاوت	
۳.	۵۹۰۵۲۵	صدور حکم عادلانه	
۴.	۷۸۰۴۰۷	بی‌طرفی	بی‌طرفی
۵.	۵۹۰۱۱۰	بی‌طرفی در همه جهات	
۶.	۷۹۱۲۲۲	انطباق با موازین و مقررات قضائی	قانون‌مدار
۷.	۶۲۱۰۲۷	صدور حکم بر اساس موازین شرعی و قانونی	
۸.	۵۸۰۷۱۹	محرز شدن جرم با ادله شرعی	موازین شرعی
۹.	۶۱۰۹۲۴	لزوم حکم قاضی بر اساس موازین شرعی	
۱۰.	۵۹۰۵۲۵	اجرای حق	حق طلب
۱۱.	۶۹۰۴۰۴	عدم ضایع شدن حق مردم	
۱۲.	۶۲۰۸۲۹	صدور حکم بر اساس حق	
۱۳.	۵۹۰۵۲۵	باید در امر قضا کمال دقت را کرد	دقت عمل
۱۴.	۶۹۰۴۰۴	لزوم دقت در رسیدگی به پرونده‌ها	
۱۵.	۹۱۰۴۰۷	احکام دادگاه‌ها بایستی به‌طور مطلق از سهل‌انگاری و سهل‌گیری به دور باشند	
۱۶.	۶۲۰۱۲۱	رسیدگی سریع قاضی به کار مردم	تسریع در رسیدگی
۱۷.	۶۹۰۴۰۴	لزوم سرعت در رسیدگی به پرونده‌ها	
۱۸.	۶۱۱۰۲۶	عدم افشای اسرار مردم	امین
۱۹.	۶۱۱۰۲۶	لزوم حفظ عرض و حیثیت مردم	
۲۰.	۸۳۰۴۰۷	تحت تأثیر قرار نگرفتن از تشر، قدرت‌نمایی، قدرت‌طلبی، پول و پول‌دار و ...	استقلال رأی
۲۱.	۸۹۰۴۰۷	عدم تحت تأثیر قرار گرفتن از سوی جریان‌های سیاسی در قضاوت	
۲۲.	۸۰۰۹۲۱	عدم خشم و طمع هنگام قضاوت	غلبه بر احساسات
۲۳.	۸۹۰۴۰۷	عدم دخالت حب و بغض‌ها در قضاوت	

ردیف	نشانگر	مضامین پایه اولیه	مضامین پایه ثانویه
۲۴.	۹۲۰۴۱۹	سفارش قرآن به پیروی از داوری عقل	موازین عقلی
۲۵.	۶۲۰۸۲۹	ضایع نکردن حق مظلوم	مدافع مظلوم
۲۶.	۶۹۰۴۰۴	رسیدگی دلسوزانه‌تر به مستضعفان	
۲۷.	۶۲۱۰۲۷	ضرورت جدیت در قضاوت	جدیت
۲۸.	۶۱۱۰۰۷	عدم مسامحه	
۲۹.	۶۲۰۱۲۱	برخورد با قاطعیت	قاطعیت
۳۰.	۶۲۰۱۲۱	با کمال قاطعیت با تمام افراد مواجه گردند	
۳۱.	۶۲۰۱۲۱	در نظر گرفتن عواقب اخروی صدور حکم	عاقبت‌اندیش
۳۲.	۵۸۰۷۲۰	کمال قدرت در قضاوت	قدرت عمل
۳۳.	۹۱۰۴۰۷	توانایی دفاع از حکم صادره	
۳۴.	۶۳۱۱۲۲	سخت و صلب بودن قاضی	صلابت
۳۵.	۶۸۰۴۰۷	هیبت	
۳۶.	۶۱۰۵۲۵	قضات خدمتگزارند	خدمت‌گزار
۳۷.	۶۹۰۴۰۴	خدمت مردم	
۳۸.	۹۱۰۴۰۷	مراقبت از کار خود	خودکنترلی
۳۹.	۶۰۱۲۱۷	دقت و مواظبت در رفتار و اعمال	
۴۰.	۸۱۰۴۰۵	هوشمندی	بصیر
۴۱.	۸۰۰۴۰۷	قضاوت با چشم باز	
۴۲.	۶۸۰۶۲۰	بصیرت قاضی به مفهوم عدالت	
۴۳.	۶۱۱۰۱۹	عدم خالی کردن شانه از زیر بار مسئولیت قضاوت	مسئولیت‌پذیر
۴۴.	۸۰۰۴۰۷	عمل به وظیفه	
۴۵.	۸۰۰۴۰۷	قضاوت با علم	عالم به قضا
۴۶.	۵۹۰۱۱۰	مطلع بر موازین قضا	
۴۷.	۷۱۱۰۲۳	عارف به حقوق و قضای اسلامی	
۴۸.	۸۲۰۴۰۷	مسلط بر کار	کارآمد
۴۹.	۶۴۰۵۰۸	همراهی علم با عمل	
۵۰.	۶۹۰۴۰۴	کارآمد	
۵۱.	۷۰۰۴۰۵	خستگی ناپذیر	پشتکار
۵۲.	۶۹۰۴۰۴	همت خیلی زیاد	
۵۳.	۵۹۰۵۲۵	نظم و ترتیب	منظم
۵۴.	۸۶۰۹۱۴	اعتماد به نفس	باور به خود
۵۵.	۷۱۱۰۲۳	انقلابی	انقلابی
۵۶.	۶۱۰۵۲۵	لزوم حفظ آبروی ج.ا.ا.	
۵۷.	۶۹۰۴۰۴	لزوم حفظ حیثیت انقلاب	

جدول بالا نشان می‌دهد که مضمون سازمان‌دهنده «بعد حرفه‌ای قاضی» دارای حداقل ۵۷ مضمون پایه اولیه و ۲۸ مضمون پایه ثانویه است. مضامین پایه ثانویه عبارت‌اند از: عادل، قانون‌مدار، موازن شرعی، حق‌طلب، دقت عمل، تسریع در رسیدگی، استقلال رأی، غلبه بر احساسات، موازن عقلی، مدافع مظلوم، جدیت، قاطعیت، عاقبت‌اندیش، قدرت عمل، صلابت، خدمتگزار، خودکنترلی، بصیر، مسئولیت‌پذیر، عالم به قضا، کارآمد، پشتکار، منظم، انقلابی، انصاف، امین، بی‌طرفی و باور به خود است.

یافته‌های پژوهش

بر اساس تجزیه و تحلیل صورت‌گرفته انتظارات امامین انقلاب اسلامی از قاضی در قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران در نمودار ۱ نمایش داده شده است.

نمودار ۱: انتظارات امامین انقلاب اسلامی از قاضی در جمهوری اسلامی ایران

مطابق نمودار ۱ انتظارات امامین انقلاب اسلامی از قاضی در جمهوری اسلامی ایران عبارت‌اند از:

بُعد اعتقادی شامل مؤمن، متقی، زاهد، مخلص، صالح، در نظر داشتن خدا، توکل به خدا، مجاهدت، صراط مستقیم، رضای الهی و حفظ وجهه اسلام است.

بُعد اخلاقی شامل رفتار اسلامی، متواضع، شجاع، سالم، صدیق، وجدان کاری، شریف، پاک‌دامن، قانع و بلندنظری است.

بُعد حرفه‌ای شامل عادل، قانون‌مدار، موازین شرعی، حق‌طلب، دقت عمل، تسریع در رسیدگی، استقلال رأی، غلبه بر احساسات، موازین عقلی، مدافع مظلوم، جدیت، قاطعیت، عاقبت‌اندیش، قدرت عمل، صلابت، خدمت‌گزار، خودکنترلی، بصیر، مسئولیت‌پذیر، عالم به قضا، کارآمد، پشتکار، منظم، انقلابی، انصاف، امین و باور به خود است.

نتیجه‌گیری

از منظر امامین انقلاب اسلامی قاضی با عرض، جان، مال، ناموس، آبرو و حیثیت مردم سروکار دارد و منصب قضا از اهمیت و حساسیت ویژه‌ای برخوردار است. به نحوی که عملکرد قاضی علاوه بر متأثر کردن دستگاه قضایی، می‌تواند کل نظام جمهوری اسلامی ایران را در معرض قضاوت جامعه قرار دهد. از این رو در مقاله پیشرو برای یافتن پاسخ به سؤال تحقیق، کلیه بیانات، احکام و مکتوبات امامین انقلاب اسلامی از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۹ در حوزه موضوع تحقیق مطالعه گردید و از طریق روش تحلیل مضمون به‌ویژه کدگذاری تعداد ۳۰۲ مضمون پایه اولیه (موارد تکراری حذف و ۱۱۷ مورد ارائه شده)، ۴۹ مضمون پایه ثانویه، سه مضمون سازمان‌دهنده و یک مضمون فراگیر شناسایی گردید. مطابق تجزیه و تحلیل صورت‌گرفته که در نمودار ۱ ارائه شده، ابعاد قاضی برگرفته از بیانات و مکتوبات امامین انقلاب اسلامی در سه بخش بُعد اعتقادی، اخلاقی و حرفه‌ای به نمایش گذاشته شده است. همچنین بررسی‌های انجام‌شده در خصوص پیشینه تحقیق حاکی از آن است که تاکنون هیچ‌کدام از پژوهش‌ها به موضوع تحقیق حاضر نپرداخته‌اند. این در حالی است که پژوهش حاضر کوشیده با توجه به نقش و تأثیر بی‌بدیل قاضی در جامعه اسلامی،

سازوکارهای جدید و پیشرفته‌تری را بر اساس رهنمودهای امامین انقلاب اسلامی در قوه قضائیه ارائه نماید. به نحوی که ضمن تحقق عدالت و رضایت‌مندی شکات، انتظارات ولی فقیه را محقق نماید.

به این ترتیب، می‌توان گفت که نتایج تحقیق به سؤال اصلی تحقیق مبنی بر اینکه: «انتظارات امام خمینی^(ره) و امام خامنه‌ای^(مدظله‌العالی) از قاضی در قوه قضائیه جمهوری اسلامی ایران چیست؟» پاسخ مناسب داده است.

پیشنهادها

با توجه به یافته‌های تحقیق پیشنهاد می‌شود.

- ۱) یافته‌های تحقیق می‌تواند در انتخاب و انتصاب قضات و نظارت بر عملکرد قضات مورد استفاده مراجع ذی‌ربط در قوه قضائیه قرار گیرد.
- ۲) پژوهشگران میزان تأثیر و اولویت هر یک از عوامل مؤثر بر ابعاد مورد اشاره را با روش پژوهش کمی مورد سنجش قرار دهند.
- ۳) محققان رهیافت‌های تحقیق را با آموزه‌های اسلامی (شامل قرآن کریم، نهج‌البلاغه و احادیث) مقایسه نمایند.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- قرآن کریم، ترجمه: آیت الله العظمی مکارم شیرازی.
- نهج البلاغه (۱۳۶۸)، مترجم و شارع فیض الاسلام اصفهانی، علی نقی، تهران: انتشارات فقیه.
- امام خمینی (ره)، روح الله (۱۳۶۸)، تحریر الوسيله، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- امام خمینی (ره)، روح الله (۱۳۷۸)، کشف الاسرار، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- امام خمینی (ره)، روح الله (۱۳۷۹)، صحیفه امام، چاپ دوم، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- امام خامنه‌ای (مدظله العالی) (۱۳۹۰)، حدیث ولایت، لوح فشرده مجموعه رهنمودهای رهبر معظم انقلاب اسلامی تهران: مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی.
- ابن ادریس حلی، محمد بن احمد (۱۴۲۸ ق)، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، ج ۲، قم: جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۳۷۶ ق)، لسان العرب، ج ۱۵، بیروت: نشر دارصادر.
- بی‌نا (۱۳۶۸)، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران: مجلس شورای اسلامی.
- حر عاملی، (۱۴۱۶ ق)، وسائل الشیعه، ج ۱۸، محقق: محمدرضا حسینی جلالی، قم.
- حسینی، سید یوسف (۱۳۸۲)، حق انتخاب قاضی، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۶۷، شماره ۴۵، ص ۱۷۰-۱۶۰.
- خورسندیان، محمدعلی (۱۳۸۲)، بررسی حجیت علم قاضی در فقه و حقوق ایران، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۶۷، شماره ۴۳، ص ۴۲-۱۱.
- سرگل زائی شریفی، عبدالله (۱۳۷۹)، قوه قضائیه، لزوم و راهکارهای تعالی کیفیت علمی قضات، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۶۴، شماره ۳۰، ص ۲۱۲-۲۰۳.
- شهید ثانی، زین الدین بن علی (۱۳۱۴ ق)، مسالک الافهام، ج ۲، چاپ سنگی، قم: مؤسسه معارف الاسلامیه.
- شهید ثانی، زین الدین بن علی (بی‌تا)، الروضه البهیة فی شرح اللمعه الدمشقیه، ج ۳، محقق: مجمع الفکر الاسلامی، قم: ناشر مجمع الفکر الاسلامی.

- طریحی، شیخ فخرالدین (۱۳۷۵)، *مجمع البحرین*، ج ۱، محقق اشکوری، حسینی، تهران: ناشر مکتبه المرتضویه.
- طهماسبی، جواد (۱۳۹۰)، *فرایند نظارت انتظامی بر رفتار قضات، مجله حقوقی دادگستری*، دوره ۷۵، شماره ۷۶، ص ۲۲۹-۲۰۹.
- فرخی نیا (فرخ‌شه)، علی و صادق منش، جعفر (۱۳۹۱)، *مبنا، روش و جایگاه استدلال قضایی، مجله حقوقی دادگستری*، دوره ۷۶، شماره ۷۹، ص ۲۳۸-۲۱۳.
- فریسی بنابی، سید علی اکبر (۱۳۷۱)، *قاموس قرآن*، ج ۶، تهران: دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم.
- کشوری، عیسی (۱۳۷۷)، *حجیت علم قاضی، مجله حقوقی دادگستری*، دوره ۶۲، شماره ۲۲، ص ۱۵۴-۱۳۹.
- متقی هندی، علی بن حسام‌الدین (۱۴۱۹ ق)، *کنز العمال فی سنن الأقوال و الأفعال*، محقق: محمود عمر دمیاطی، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- مجلسی، محمدباقر (۱۳۶۳)، *بحارالانوار*، ج ۲۴ و ۱۰۴، مترجم: موسوی همدانی، ابوالحسن، تهران.
- معین، محمد (۱۳۹۱)، *فرهنگ فارسی*، ج ۲، تهران، موسسه انتشارات امیرکبیر.
- مقتدائی، مرتضی (۱۳۷۶)، *علم قاضی در حقوق اسلامی، مجله حقوقی دادگستری*، دوره ۶۱، شماره ۲۰-۱۹، ص ۳۸-۳۱.
- نجفی، محمدحسین (۱۳۹۲)، *جواهر الکلام*، ج ۴، قم: الجماعه المدرسین بقم المشرفه، مؤسسه النشر الاسلامی.
- یعقوبی زرندینی، محمد؛ قماش، سعید و خدادی، ابوالقاسم (۱۳۹۸)، *زمینه‌های ساختاری وقوع جرائم قضایی قضات ایران، مجله حقوقی دادگستری*، دوره ۸۳، شماره ۱۰۷، ص ۱۳۴-۱۱۳.

ب. سایت‌ها

- <https://www.farhangionline.ir>: سایت اینترنتی قابل دسترسی در سایت اینترنتی
- <https://www.ius.center>: سایت اینترنتی قابل دسترسی در سایت اینترنتی
- <https://www.rc.majlis.ir>: سایت اینترنتی

